

L'evolució de la masia: Les condicions d'edificació urbanístiques més enllà de la imatge

Mónica Alcindor

Lecturer at Escola Superior Gallaecia at Largo das Oliveiras
monicaalcindor@esg.pt

Regular sobre el futur de la masia conté una gran dificultat, ja que s'ha de tenir en compte moltes variables en poques lleis. Aquesta difícil feina està dipositada en alguns articles del text refós de la Llei d'Urbanisme de Catalunya del 2005, tot i tenint en compte les modificacions introduïdes posteriorment, i més concretament a les figures del catàleg de masies o PEM, en aquells casos que el municipi en qüestió disposi d'aquest.

No sempre la legislació aconsegueix donar resposta a totes les qüestions rellevants per l'evolució curosa d'aquets edificis o compaginar els seus preceptes a la realitat on es desenvolupa l'exercici de rehabilitació d'aquests edificis, i això dóna lloc a punts de incoherències i contradiccions. En aquest article es pretén destacar-ne alguns i d'aquesta manera ser-ne conscient que encara queda camí per recórrer.

Mitjançant un breu estudi exploratori al voltant de les condicions d'edificació marcades als diferents catàlegs de masies, es concretitzarà aquest objectiu de presentar aquest difícil engranatge entre els preceptes de la normativa i la possibilitat i/o pertinència de portar-les a terme.

Paraules claus: Normatives urbanístiques, burocratització, catàlegs de masies, rehabilitacions de masies

La evolución de la masía: Las condiciones de edificación urbanísticas más allá de la imagen.

Regular sobre el futuro de la masia contiene una gran dificultad, ya que se tiene que tener en cuenta muchas variables en muy pocas leyes. Esta difícil tarea está depositada en algunos artículos del texto refundido de la Ley de Urbanismo de Cataluña del 2005, incluyendo las modificaciones introducidas posteriormente, y más concretamente en las figuras del catálogo de masias o PEM, en aquellos casos que el municipio en cuestión disponga de éste.

No siempre la legislación consigue dar respuesta a todas las cuestiones relevantes para la evolución cuidadosa de estos edificios o compaginar sus preceptos a la realidad donde se desarrolla el ejercicio de rehabilitación de estos edificios, y eso da lugar a puntos de incoherencias y contradicciones. En este artículo se pretende destacar algunos y de este modo ser conscientes que aún queda camino por recorrer.

Mediante un breve estudio exploratorio alrededor de las condiciones de edificación marcadas en los diferentes catálogos de masias, se concretará este objetivo de presentar este difícil engranaje entre los preceptos de la normativa y la posibilidad y/o pertinencia de llevarlas a término.

Palabras claves: Normativas urbanísticas, burocratización, catálogos de masías, rehabilitaciones de masias

The evolution of the "masia": Urban building conditions beyond the image.

To regulate on the future of the “masia” is really difficult, as many variables in very few laws has to be taken into account. This difficult task is placed on some articles of the rewritten text of the Act of Urbanism of Catalonia of 2005, including subsequent amendments, specifically in figures of catalogue of farmhouses or PEM, in those cases where the municipality concerned has it. Not always law ever gets to answer all relevant questions for the careful development of these buildings or even to combine their precepts to reality where rehabilitation of these buildings is developed, and that give place to inconsistencies and contradictions. This paper will outline a number of these aspects and in this way be aware of this so that there is still a lot to do. Through a brief exploratory study about building conditions marked in different catalogues of farmhouses, the aim will be to present this difficult mechanism between the provisions of the legislation and the possibility and / or relevance of bringing them to completion.

Key words: Urbanistic laws, bureaucracy, catalogue of farmhouses, “masias” refurbishment

L'evolució de la masia: Les condicions d'edificació urbanístiques més enllà de la imatge.

Aquest tema es planteja des d'un abordatge més general i teòric per anar a poc a poc endinsant-nos en situacions concretes que il·lustren aquesta dificultat de legislar tenint en compte totes les implicacions que es deriven d'intentar controlar l'evolució de la masia. Aquests exemples concrets permetran “la comprensió de processos culturals considerats de manera holista en el seu context local, és allò que imprimeix tangibilitat, concreció i interès a les discussions d'altra manera abstractes...”(Cruces,2007,11).

La primera qüestió que s'abordarà és el significat de tradició i modernitat. La primera és la base cultural sota la qual la masia ha anat definint-se fins ben bé entrada la modernitat; i la modernitat, és la base conceptual que regeix totes les actuacions de la nostra vida material a l'actualitat. Aquesta explicació és necessària per poder comprendre com ha canviat el context on la masia va evolucionar al passat i com està obligada a fer-ho avui en dia.

“La idea de tradició fa referència directa al factor `temps` i implica, per tant, una certa continuïtat de determinats elements culturals mitjançant la història”(Martí,2001,139). La tradició obeeix a les personalitats que reben la seva autoritat del respecte a les tradicions, a diferència de la base conceptual de la modernitat que recau en lleis de caràcter impersonal. Però ocorre que “les maneres de vida o organització social que varen sorgir a Europa al voltant del segle XVIII en endavant i llur influència , posteriorment, els han convertit en més o menys mundials” (Giddens, 2011,15), per tant s'han imposat. Ara el context on evolucionen aquests edificis, carregats de simbolismes, es regeixen per altres pautes diferents de les originals.

En un origen aquestes masies varen nàixer amb límits materials molts precisos. La construcció tradicional havia de resoldre les seves necessitats amb els materials que l'entorn disposava, donant lloc a característiques peculiars que les ha fetes diferents a cada regió.

En canvi amb la implantació de la modernitat el context tecnològic mitjançant el qual es canalitza les intervencions estan regides per noves institucions creades. És a dir, una interrelació de capitalisme i industrialització que són substancialment dispars a les condicions inicials d'execució de les masies en termes de producció de matèries primeres i de tècniques, a més d'altres que encara que influents al tema concret que ens ocupa, tenen un efecte més indirecte pels interessos que aquí ens ocupa.

Per tant, la intervenció a aquests edificis heretats, signes d'ordres tradicionals que han desaparegut o estan en vies de fer-ho, es troben dins d'un mitjà cultural que ha variat molt, ja que la font predominant de la seva organització i construcció ja no té res a veure amb el vell ordre de la societat tradicional, sinó amb la regulació administrativa, els negocis i la conveniència tècnica.

Encara que la construcció al món rural va ser un dels que va mantenir durant un temps més prolongat les seves dinàmiques heretades fins ben entrat el segle XX, això no vol dir que no sentís els seus efectes, d'una manera o altra. Però a mitjans del segle XX la implantació dels mecanismes de la modernitat es varen fer evident sense cap tipus de discreció i a un ritme accelerat. Des de la perspectiva de l'arquitecte, això vol dir, que moltes masies varen començar a transformar la seva imatge amb l'ús de materials aliens als que havien definit la seva arquitectura o amb la incorporació de nous sistemes que modificaven el seu llenguatge arquitectònic que fins el moment alimentaven l'imaginari social d'allò que significava una masia tradicional.

Amb l'avanç de la modernitat, és a dir, a la tardomodernitat, processos homogenitzadors i deshumanitzadors començaven a unificar qualsevol construcció sense importar el territori al qual estava vinculat. I tal com prediuen les lleis de la mecànica, tota acció té una reacció. Això, al nostre cas, va portar a l'exaltació dels paisatges preindustrials, és a dir, el camp i els seus paisatges rurals. Aquests varen prendre el paper de signes identitaris encara amb més força que fins el moment havien tingut. La masia intensifica el paper d'una realitat física que representa la institució al voltant de la qual girava l'organització social del món rural, aquell món que la modernitat estava esborrant (Figura 1). I per tant en paral·lel, també va anar creixent un sentiment de protecció vers aquells rastres d'un passat propi i particular. Serà la mateixa organització impersonal creada a la modernitat l'encarregada de vetllar per la seva conservació i evitar-ne la transformació accelerada i sobtada.

Figura 1: paisatge rural de Dosrius al anys 50 del segle XX. Font: Arxiu família Roselló

I aquí sorgeix una qüestió. Com assegurar la protecció d'aquest patrimoni? Qualsevol haurien de ser les variables a legislar que evitaren que les masies pateixin la mateixa sort dels processos globalitzadors que s'estan imposant a altres àrees de la nostra societat?

Si tal com hem vingut comentant la masia és un signe identitari d'un passat propi, darrere de la qual es podia llegir relacions econòmiques així com de parentiu. Això dóna peu a intuir que els aspectes que són susceptibles de ser controlats per la legislació superen allò estrictament associat a l'execució de l'edificació. Però a aquestes pàgines anem a concretar aquesta reflexió als aspectes més materials de la masia, és a dir, aquells on l'arquitecte que hi intervé deu contemplar en el seu estricte exercici de la seva professió.

La legislació actual regula les intervencions a les masies mitjançant el text refós de la Llei d'Urbanisme de Catalunya del 2005 (TRLUC), tot i tenint en compte les modificacions introduïdes posteriorment, i més concretament a les figures del catàleg de masies o PEM, en aquells casos que el municipi en qüestió disposi d'aquest. El catàleg de masies i cases rurals és un document normatiu elaborat per cada municipi per identificar edificacions que compleixen certs requisits que fan necessari la seva preservació. Només té efecte sobre el sòl no urbanitzable i té rang de planejament general quan forma part del POUM i rang de planejament derivat si es tramita a través d'un pla especial.

L'esperit que guia l'elaboració de les condicions d'edificació és l'harmonia visual i la contextualització material, però en aquesta lluita per evitar la discordància visual pot arribar a oblidar o menysprear altres assumptes que encara que no són fonamentals per aquest objectiu principal no deixen de ser importants a l'hora de assegurar un envelliment digne d'aquests edificis, o la viabilitat material dins del nou ordre imposat per la modernitat.

Així, de manera reiterada, als apartats de condicions d'edificacions dels catàlegs en vigor apareixen qüestions com aquestes:

“Les intervencions respectaran les condicions ambientals, arquitectòniques, materials i característiques del lloc o del seu entorn immediat. “, “Les façanes seran de pedra vista amb la textura habitual a la zona o bé arrebossades i pintades o estucades amb colors terres u ocres”.

Per comprendre les implicacions d'aquesta frase es concretarà la reflexió al voltant de la determinació de la pedra, doncs es tracta de condicions materials que han de ser del lloc o de l'entorn immediat. Allò primer que cal destacar és que es tracta d'un concepte molt ambigu, doncs, quina és la del lloc o de l'entorn immediat? De quina pedrera sortirà? Una part de la pedra amb la que s'han construït aquestes edificacions eren extrems de pedreres properes que en la seva gran majoria es troben tancades per inviabilitat econòmica o que han modificat el destí de la seva producció a fins amb un major rendiment econòmic, com pot ser la producció de ciments o la creació de graves de trituració. Per altra banda, l'altra font de procedència de les pedres dels murs d'aquestes masies eren pedres del camp de conreus, raó de l' heterogeneïtat dels seus tancaments.(Figura 2)

Figura 2: tancament de pedra al Baix Empordà. Font: Oriol Roselló

Per tant, és un clar exemple de complexitat amagada al darrere d'una frase amb intencions d'evitar una discordància visual. Es presenta ambigua en la definició de la pedra del lloc i també aliena a la complicació que suposa l'obtenció pels circuits convencionals de distribució, pedres d'orígens tan aliè als que avui en dia estan en circulació. Això es pot complicar més encara si la intervenció planteja una ampliació que exigeix una major quantitat d'aquestes pedres.

Altres condicions d'edificacions que apareixen en molts catàlegs són: “Els colors de les façanes han de ser semblants als existents en el sector, amb un predomini absolut d'un color o material sobre tots els altres”, “En tot cas s'acabaran amb morter acolorit o pintures de color terrós”

La cura dels materials que seran d'aplicació es defineixen principalment pel seu valor cromàtic essent una qüestió secundària la naturalesa dels mateixos. Es pot llegir

entre línies aquesta prioritització dels aspectes visuals que afecten a l'imatge exterior de les masies i no tant una preocupació per la compatibilitat entre materials tradicionals i industrialitzats, que poden ser font de patologies i degradació dels seus elements.

Un altre exemple que poden trobar als catàlegs que reforça la importància donada als aspectes visuals i, en concret a les cromàtiques, el suministren aquestes reglamentacions: “Fusteria: Seran de fusta envernissada o pintada ja sigui en el color original o bé l'adient en el moment de l'actuació. Alternativament es podran utilitzar materials com alumini o PVC sempre i quan sigui de color o textura neutre i integrat amb el colors del conjunt edificat”, “Els elements de fusteria exterior, finestres, portes, porticons, etc., seran de fusta pintada de color fosc o tenyida i envernissada, també de color fosc”.

L'ús de fusta, alumini o PVC impliquen gruixos i textures diferents i com diu Edward T. Hall al seu llibre *La dimensió oculta*, l'ús d'ells a l'arquitectura és en gran part casual i informal. És a dir, les textures dels edificis i els interiors rarament s'utilitzen amb consciència i amb coneixement psicològic o social”(1972,86). I per tant, més enllà de la component visual permetran sentir que l'edifici forma part de l'entorn.

A més d'allò, cal reflexionar sobre la ideonitat dels tractaments plantejats a les fusteries de fusta ja que s'especifica que han de ser envernissades encara que allò suposa una pràctica desaconsellable pels problemes que comporta de poca transpiració i més encara als casos on la fusta no hagi tingut el temps d'assecat necessari.

També a alguns catàlegs s'especifica materials que estan prohibits incloure a les intervencions. Un d'aquests són les celosies ceràmiques, però tradicionalment s'han utilitzat per facilitar l'assecatge dels productes de les activitats agropecuàries i per tant han contribuït a establir punts de referència a nivell cognitiu de la col·lectivitat. El propòsit d'aquesta restricció és evitar una imatge contemporània provenient de materials de producció industrial i no tant del element però en aquest cas la llei limita i generalitza en excès.

Arribat a aquest punt de l'article, cal puntualitzar que existeix una gran diversitat de catàlegs de masies en vigor i molts d'ells han donat respostes complexes i madures a aquestes reflexions aquí plantejades, com és el cas de les condicions dels forats de les façanes. Així requisits establerts en antigues normatives que manifestaven la necessitat de prioritzar els plens sobre els buits amb un criteri reduccionista, ja contempen l'existència de porxades i galeries tradicionals que no segueixen aquesta regla (Figura 3). Però encara falta completar la feina.

Figura 3: Masia a Dosquers. Font: Oriol Roselló

Per concloure, en assumir el progrés com noció central, aquests sistemes han provocat el desmantelament de les formes tradicionals de construcció i han creat dependències mitjançant una tendència a envair tots els àmbits de la construcció i una aconseguida indispensabilitat. Els preceptes de maximització de l'eficàcia de la modernitat han donat pas amb força a una construcció estandaritzada on no hi ha lloc per casos particulars, com exigeix la rehabilitació de les arquitectures locals. Això genera una contradicció als principis funcionals constructius del patrimoni vernacle doncs la lògica contractual del rendiment respecte a fins obliga a solucions estandaritzades i desvinculades del territori tant físic com cultural, però conscient d'aquest desancoratge l'administració mitjançant la eina de la legislació promou un creixent reconeixement de la diversitat cultural local basat en les variables més visuals. El resultat és un patró confús de desconeixement/reconeixement de les lògiques culturals.

Bibliografia:

.- Martín, J. (2001): Necesidad de la tradición, tiranía de la tradición. *Ángel Carril y Ángel B.*

Espina Barrio, Tradición. Cien respuestas a una pregunta, Salamanca: CCT Diputación de Salamanca / Instituto de investigaciones antropológicas de Castilla

y León, pp. 139-140

.- Cruces, F. (2010). *Símbolos en la ciudad: Lecturas de antropología urbana* (2ª ed.). Madrid : UNED

.- Giddens, A. (2011). *Consecuencias de la modernidad* (1ªed.). Madrid: Alianza editorial

.- Hall, E.T. (1972). *La dimensión oculta* (1ªed.). México: Siglo XXI editores